

Հ Ա Ն Ք

ԵՒ ԻՐԵՆՑ ՍՏՈՒԳԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆ

(Շարք տես էջ 434)

Ածխածին

Ածխածին բառը ոմանք, ինչպէս Փորձա-
ապական քննադիտարանն Հեղինակն Հ. Բարսեղ
Նուրիճանեան (Վիեննայի Միխթարեան), կը
սեփականեն զգ. Carbone, իտ. Carbonio,
տճ. Ասյի ֆահմի բառին, որուն առ հասա-
րակ ինչպէս առաջ՝ նոյնպէս ցարդ կը տրուի
Բնածոյն անունը, զոր գործածած են Քալ-
ունի, Նորայր և ուրիշ շատ անձինք։ Այս
բառ Նորայրի բառարանի մէջ աստղանիշով
կը նշանակուի, զոր 1853ին Հ. Օ. Գաւրգէ-
նեան (Վիեննայի Միխթարեան), ի Բագմա-
վիպի (1853, էջ 58) իւր քնալուծական յո-
ղուածներուն մէջ գործածած է, գրելով այս-
պէս ժԱ դատուն մէջ. «Իրտնայու է որ
Ածոնիին զուտն ալ հասարակ ածուխներէն
զատելու համար, Գաղղիացիք, առաջնոյն
կ'ըսեն Carbone, երկրորդին Charbon, իսկ
Իտալացիք՝ առաջնոյն Carbonio, երկրորդին
Carbone, մենք դարձեալ մեր կանոնովը առ-
ջինին ըսինք Բնածոյն, երկրորդին՝ Ածոն»։
Եւ որովհետեւ շատերն զգ. Carbonoն բնա-
ծոյն կը սեփականեն, ուստի լաւագոյն է
զայս՝ անճիշդ Ածխածին բառին փոխանակել։

Ածխածնիտ

Նուրիճանեան Հ. Բարսեղ այս բառը կը
սեփականէ զգ. Carbonite (Oxalate բառին
հետ հոմանիշ) բառին։ Անշուշտ Նուրի-
ճանեան չէ սխալած. քանի որ Carbonoն
կը սեփականէ Ածխածին, և ըստ Հ. Գու-
րգէնեանի զգ. իտ մասնիկը կը վերջացընէ
իտով, Carbonite բառը այսպէս պէտք էր
թարգմանել, — Այս բառը կը յիշեցընէ մեզ
քիմիական անուանակոչութեան հերձուած-
ներէն մին, այսինքն ոմանց զգ. իտ մասնի-
կը իտ դարձնելն, ոմանց ալ՝ ակ։

Բագմավիպին մէջ (1853, էջ 187), վերոյի-
շեալ Հ. Գուրգէն՝ զգ. քիմիական իտ մաս-
նիկը կը վերջացընէ իտով, և կը գրէ. «Իրտ-

նայու է որ իտ՝ հայու մասնիկ է, և ան
մտքով ալ գործածեր ենք, և ոչ թէ զգ. իտ
մասնիկան տառադարձութիւն»։

Նոյն ատենէն սկսեալ մինչեւ ցարդ՝ շատ մը
մատենաք, ազգային թերթեր և նոյն իսկ
Նորայր (օրինակ իմն, զգ. Sulphite բառին կը
սեփականեն Մծրմբիտ), Հ. Գուրգէնի կը հե-
տեւին։ Բայց թէ ինչո՞ւ իտ և ոչ ակ կամ
անոր հակառակն ակ և ոչ իտ պիտի ըլլայ։
Գաղղ. իտ մասնիկը իտ դարձընողը՝ բուն
քիմիագէտն չըլլալով, առ այս շունի և զո-
բաւոր ազացոյցներ. իսկ ակի հնարիչը, որ
է Հ. Գալունի, իւր տրամաբանական փառ-
տերոջն կը համոզէ զմեզ՝ թողուլ իտը և
գործածել ակը։ Եւ յիշուի, յիշուի օրի-
նակներն կը հաստատեն զայն. վասն զի մեր
հայկական լեզուին մէջ ակ մասնիկը նուա-
զութեան զաղափար կու տայ, զոր օրինակ,
թի, թիակ, նաւ, նաւակ, լիւն, լճակ, բլուր,
բլրակ, և այլն։ Այս հիման վրայ առանց
սխալելու կրնամք ընդունիլ Հ. Գալունեայ
դրութիւնը, և նուազ աստիճանի աղբը՝ նուա-
զական մասնիկով վերջացընել. ուստի փո-
խանակ անիմաստ կերպով Ածխածնիտ կամ
Մծրմբիտ ըսելու, ճշգրտոյն է ըսել Բնածոյն
Carbonite, Մծրմբակ Sulphite։

Ածխածնուտ

Գղ. Carbonate (լատ. carbo, սեռ. carbo-
nis, ածոն) բառին սեփականուած է յոմանց,
որուն այժմ գրեթէ ընդհանրութիւնը (ինչպէս
Նորայր, Հ. Պ. Գալթեան, Հ. Մէնէփիշեան,
Տօք. Տաղարեան և այլն) ըստ Հ. Գա-
լունեայ քիմիական հայ յանգրու դրութեան՝
կը սեփականէ Բնածխատ։ Եւ ի նպաստ այս
վերլուարութեան կարելորդ կը համարիմք յի-
շել Հ. Գալունեայ խօսքերը. «Առ մասնիկն
տայ զիմաստ պակասութեան, թերութեան.
որպէս ականջը, ականջատ (հատեալ յական-
ջաց). կառափն, կառափնատ. ծայր, ծայ-
րատ (հատեալ ի ծայրէ). լիւ, լրատ (հա-
տեալ ի լրաց, անջոր), և այլն։ Այն աղբ որ
յանգին ակ, յառաջ գան ի թթուութիցն՝ որ
յանգին ալին, որ է նուազ աստիճանն. իսկ
այնոքիկ որ յանգին առ, յառաջ գան ի
թթուութիցն որ յանգին ական՝ որ է բար-
ձրագոյն աստիճանն։ Եւ քանզի աղբն կո-
րուսանն զյառկութիւնն բաղկացուցիչ մա-
սանց իւրեանց, վասն այսորիկ յերկուց տե-
սակաց աղից զմին՝ որ առաւելապէս ի գործ
ածի, պատշաճ վարկայ յանգել ատ»։ Ած-
խածնուտ բառը նախ Հ. Գուրգէն գործածած
է (Բագմավիպ, 1853, էջ 188), և ապա Նու-

րիճանեան Հ. Բարսեղ (Փորձառական քիմի-
գիտութիւն, 1856. էջ 85), և վերջերս Հ. Մէ-
նէ վիշեան իբր երկրորդական բառ (Պատկե-
րագրորդ Հանգարանութիւն, 1897. էջ 55) :

Անթրաքս

Նորայր աստղանիշով այս բառը գգ. Anthracide (յն. άνθραξ անթրաքս = ածուխ) բառին կը սեփականէ : Նորայրէն առաջ սոյն բառը Հ. Բ. Նուրիճան փոխանակ գգ. Anthraciteի վրիպմամբ գգ. Houille բառին կը սեփականէ . վասն զի այլ է Anthracite հանքը, և այլ Houille. Հ. Քաշուճի՝ Նորայրէն առաջ (Տարաբանութիւն, 1870. էջ 396) զայն ուղիղ իմաստով Anthraciteի սեփականած է :

Ածխոյ Թեժու

Ածխոյ քրոն (գործածուած ի Հ. Նուրիճա-
նեանէ) է Ածխաքրոն բառն, որ է ըսել՝ հոմա-
նիշ նոյն բառին. այս երկուքն ալ ըստ քի-
միական բառերու կազմութեան կանոնին՝
սխալ են, որք տեղ կը գործածուի Բնած-
խական քրոնստ Acide carbonique. — Տես
Ածխաթեժու :

Ածխոյ Թեժու — կալի

Նորորինակ բառ մը, զոր Հ. Նուրիճանեան
կը գործածէ գգ. Carbonate de potasseի
տեղ, որուն ուղիղն է Բնածխատ կալոյ :

Ածուխ

Այս կէս հանային և կէս բուսական նիւթս
կոչի նաեւ Գործելի (ովկ.) Ածուխ, Ումանք ի
բանասիրաց Ածուխը կը ստուգարանեն Ած-
ծուխ. և այս ստուգարանութեան հակառակ
չէ Անծուղ բառը, վասն զի մեր լեզուի մէջ զ
և իւ երբեմն լծորդ տառեր են, և բաց աստի,
ա ածանց մասնիկը հայերենի մէջ եղծական
իմաստ ունի. կամայ, ակամայ, սկեկ, ամեկ
(Հմմտ. Զարգ. էջ 672, 1470) : Որով մեր
ածուխ բառը չէ ստուգարանութիւն յն. "Αν-
θραξ անթրաքս = ածուխ. լատ. carbo, տծ.

جوج քեովիտ. քղգ. ڇوڇوڇ քեովիտ, ա-
լաբ. ڇڙ, բառից՝ կարելի է ; որ մի ու
րիշ մեզ անծանօթ հին լեզուէ տառադար-
ձութիւն ըլլայ, որուն մէջ գրիչնիս չենք
կարող միել, բայց շատ հաւանական է, որ

զուտ հայերէն Ած-ծուխ ըլլայ քան թէ տա-
ռադարձութիւն, կամ օտար բառ մի :

Աստուածաշունչի մէջ Ածուխ բառը մի ան-
գամ գործածուած կը տեսնուի, և ըստ յն.
թարգմանութեան պէտք էր մտար (տծ. իս)
թարգմանուած ըլլայ, զոր կը գտնեմք Երեմ.
Ողբ. զուխ. Կ, 8 համարի մէջ, որ է

« Թխացան քան զածուխ տեսիլք իւրեանց » .

« Ἐσχότασεν ὑπὲρ ἀσβόλην καυαγίης = մութ
տօ ւեծօս օւտօն » .

« Denigrata est super carbonibus facies
eorum » .

Բայց մեր լեզուի մէջ Ածուխ բառն Մոռ ալ
նշանակելով, կրնամք ըսել որ ձօթնի ածուխ
թարգմանելով նախնիք չեն սխալած :

Ակատ

Ակատն կոչի նաեւ Ագատէս, յն. Ἀγάτης
ակաթես. լատ. Achate. Երբ. ܐܚܬܐ Եկաթ. ա-
սոր. առպոռ. գգ. Agate կամ Achates և կամ
Gagathēs. Յայտնի է, որ մեր Ակատ և նորա
հոմանիշ Ագաթս բառերն յունարենէն առ-
նուած կամ տառադարձուած են. զոր միշտ
հիշգ և անշիւթ տառադարձուած կը տես-
նեմք Աստուածաշունչի թարգմանութեան՝
Հեռեւեալ պարբերութեանց մէջ :

Եզեկ Խ 13. « . . . և զամենայն ակաւս
պատուականս ի քեզ կապեցեր. զսարդիոն
և զտպաղիոն և զմրոսիտ, և զկարկեման և
զյասպիսն, զարծար և զսուկի, և զգոնազմն,
զԱկատս, զԵղեւսիկն, զսուկեքարն, զԵրեւոյն,
զԵղեցնաքարն . . . » :

Πάντα λίθον Χρηστὸν ἐνδεδέσσαι, σάρδιον
μαρμαρίνῃ, καὶ τοπὰ υὸν πορφυρίνῃ, καὶ σμά-
ραγδον γένευματι = զմրուխտ, և ձմրա-
քա անթրաքս = կարկեման, և ձօտփօրոն
սափֆիրոն = շ(ս)ափիշղայ, և ձօտփոյ յաւ-
փիւն = յասպիս, և ձօրցօրոն ստիքիոն,
և ձօրստոն յարիսիօն = սուկի, և ձօրստոն
յիդիփիոն = զոնազմ, և ձօրստոն աղա-
թիւն = ակատ, և ձմեծստոն անթրաքս
= միւսիկ, և ձօրստոն յարիսիփիօն =
սուկեքար, և ձօրստոն յարիսիփիօն = Երեւոյն,
և ձմեծստոն օնիփիփիօն = Եղեցնաքար . . . » :
Վուլգատիս չի յիշեր ըստ յունականին զԱ-
կատ, զԴոնազմ, զԱրծար :

Դարձեալ Եղից Խ գլխոյն մէջ կը կարգաւք
(համար 19) - « եւ տարիքն երրորդ՝ զոնազմ
և ակատ և սուկեք » :

« Καὶ ὁ στίχος ὁ τρίτος λιγύριον ἰηη-
ρηὸν = ἑσθιασμός, ἀγύτης αἰηαιθ-ε = α-
λυσω, ἀμέθυστος αἰεθρηαυαυ = Ὑπαιαυῆ ρε
Αἰεθρηαυῆ ἡαυ Αἰεθρηαυαυ » :

Ὑπαιαυῆαυῆ ὀρηαυῆαυῆ ἰηηρ αἰεθρη
αἰεθρηαυῆ, ἡ αἰηαυῆ ἡρ ἡρηαυῆ, ἡρ ἡρ
αἰηαυῆ αἰηαυῆαυῆαυ Ἀλυσω αἰηαυῆαυ
ε αἰηαυῆαυ Ἀλυσω αἰηαυῆαυ αἰηαυ ἡρ
αἰηαυῆαυ αἰηαυῆαυ αἰηαυῆαυ ἡρ αἰηαυῆαυ :

Ալ

Մեր աղ բառը զուտ յունարենէ տառա-
դարձեալ բառ մ'է, ինչպէս իր տեսնեմք
Սուրբ Գրոց թարգմանութեան այլ և այլ
գրոց մէջ. գոր օրինակ.

ՂԷաւ. 41. Բ. Հմր. 13. « եւ սմեհայն պա-
տարագ զոհից ձերոց աղիւ Տեառն յաղեսցի » :
« Καὶ πᾶν δῶρον θυσίας ὁμῶν « ἄλλ » աղի
= աղ ἁλισθησμάτων ὁμῶν » .

Նոյնպէս անգ. 41. ԻԻ. Հմր. 7 « . . . և
դիցես ի վերայ նուիրին կնիդուկ սուրբ և աղ » :
« Καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ τὸ θέμα λίβανον καθαρ-
ρὸν καὶ « ἄλλ » աղա = աղ » .

Թագ. Դ. 41. Բ. Հմր. 21. « . . . եւ արկ
անգ աղ » :

« . . . καὶ θέτε ἐκεῖ ἄλλա աղա = աղ » :

Դեռ ուրիշ շատ տեղ ի Ս. Գիրս աղն իր
յիշուի, վասն զի աղի գործածութիւնն ինչ-
պէս այժմ՝ նմանապէս Հին ազգաց ժամա-
նակ՝ շատ էր, տղան աշխարհ գալէն մինչեւ
իւր մահ՝ աղէն անբաժան կը մնար և կը մնայ,
կը կարգամք (եպեկ. 41. ԺՁ. 4), որ Հին ա-
տեն նորածին տղան աղով կը շփէին, բաց
յայլ պատճառաց, գուցէ տղուն մորթին
խիստ բացուած ծակտիները սակաւ ինչ գո-
ցելու համար. « եւ ծնունդն յորտա՛ն առաք
ծնար . . . և չրով ոչ շոտացար ի փրկոյրին,
և աղիս ոչ յաղեսցար . . . » :

Եւրոպական լեզուաց մէջ ամէնն ալ ինչ-
պէս լտ. Sal, իտ. Sale, գղ. Sel, սպ. Sal,
անգ. Salt, գերմ. Salz, գրեթէ մի և նոյն
հնչմունքը ունին. ամեն յունարենն ձև աղա,
ձևաց աղաւս բառնէ՝ հնամամբ շատ քիչ կը
տարբերին, և աստի կը տեսնուի որ աղ բառը
մեմք և եւրոպացիք, երբ. מלח մելախ =

աղ, կամ ասոր. מלח մելախ = աղ

բառ էն չեմք առած, այլ յոյնէն. Թրքաց
բռզ = աղ բառն՝ ոչ յունական և ոչ եբրա-
յական կ'երեւի :

Վ. ՍՄԻՐՆ. ԵՐԵՄԻԱՆ

Շաբաթարիշի

ՊՍԱԿ ՄԸ

ՓՐԻԴՐԻԽ ՄԻԻԼԼԵՐԻ

ԳԵՐԵԶՄԱՆԻՆ ՎՐԱՑ

ՆՊԱՏԱԿ

Թերեւս անօգուտ ըլլայ հրապարակ հա-
նելն ողբացեալ հայերեւելագետ ուսուցչապետ
Փրիդրիխ Միլլերի, ինչ ձև տեսնեցած Հայե-
րէն թղթակցութիւնն. թղթակցութիւն՝ որ ան-
շուշտ իր արժէքն ունի, քիչ քիչ շատ, հայ
բանասիրութեան համար : Այս թղթոց մէջ պի-
տի տեսնեն ընդերցողը՝ մեծահամբաւ արեւելա-
գետին ունեցած հմտութիւնն մեր գրաբար չե-
զուի, որով ոչ միայն կը գրէր գրչի ձեռնեւ-
թեամբ՝ այլ և կը խօսէր հասարակապէս :

Ներկայ նամակները շատ մը ժամօր արկած-
ներու հանդիպելէ ետքը՝ կրկին ձեռքս անցած
են նոյնութեամբ. բարեբախտութիւն մը՝ զոր
չեմ ունեցած ուրիշ ձեռագրացս նկատմամբ,
զի հաստակոտորներն միայն ազատած եմ վա-
րագ ձերաններէ

Նամակներէն յառաջ՝ կ'արժէ որ կենսագրա-
կան քանի մը գծերով ժամօրացրեմ հանգու-
ցեալ գիտնականը, մասնաւորապէս շեշտելով
իր քաներարաւոր գործունեութեան վրայ : Առ
այս կը դիմեմ արդէն ժամօր հրատարակու-
թեան մը, Վեր. 2. Գարեգին Վ. Զարբնա-
նայեանի « Ուսումնասիրութիւնք հայ շեզուի
և մասնակցութեան յարեւմտոս » գործոյն
(Վենետիկ, 1895), որ արագրեալ և ձիա-
ցեալ բարգմանութիւն է ուրիշ ողբացեալ հայե-
րեւելագետի մը՝ Երանուկի՝ յօդուաներուն :
Պակասներն ամբողջացուցած եմ այն բերքերէ
և գրքերէ, զորս կը յիշատակեմ ի կարգին :

Չմոռնամ ըսել նաեւ՝ քի իմ գրած թղթե-
րուս մէջ քացայայտ կեղծով կը տեսնուի ժա-
մանակուան ունեցած համբաւութիւնն ու խա-
կութիւնն, բանասիրական խելոյրը նկատմամբ :
Այսօր թղթովիմ տարրեր կը խորհիմ. ուստի